

MEMLÜK
ENTELEKTÜEL
TARİHİ ÇALIŞTAYI

FIKİH ÇALIŞMALARI
MAKRİZİ VE HADİS
ÇALIŞMALARI
ÜLEMÂ ÇALIŞMALARI
BİLGİ VE SOSYAL PRATİK
ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

ilem
İlmi çalışmalar derneği

Program Kitapçığı

Memlük Entelektüel Tarihi Çalıştayı, Memlükler dönemi üzerine yapılacak entelektüel tarih çalışmaları için bir zemin oluşturmayı, bu konudaki tartışma alanlarını görünür ve izlenebilir hale getirmeyi hedeflemektedir. Çalıştayda Memlükler dönemi entelektüel tarih çalışmaları fıkıh, hadis, ulemâ ve sosyal pratik alanları olmak üzere dört temel bahis üzerinden ele alınacaktır. Öncelikle Memlükler dönemi fıkıh çalışmaları üzerine bir değerlendirme yapılacak, daha sonra Memlük adli sisteminin hususiyetleri ve Memlükler dönemi furûk ve kavâid literatürü üzerine yapılan çalışmalar ele alınacaktır. Ardından Memlük entelektüel tarihi çalışmaları için vazgeçilmez bir isim olan Makrîzî ile ilgili modern çalışmaların değerlendirmesine geçilecek, Makrîzî'nin eserleri üzerinden darül-hadislerin tarihine odaklanan çalışmalar ve Memlükler dönemi hadis rivayet geleneğinde ulemâ ailelerinin rolü konuları ele alınacaktır. Bundan sonraki kısımda Memlükler döneminde mansıpların, âlimlerin sosyal hayatında oluşturduğu dönüşümü konu edinen çalışmaların yanı sıra bilgi ve otorite mücadelesi çerçevesinde beşik uleması problemi ve Memlük-Osmanlı geçiş ulemasının ilmî hayattaki rolü üzerine yapılan modern çalışmalara yer verilecektir. Son olarak Memlükler dönemine yoğunlaşan entelektüel tarih araştırmalarında büyük bir ilgi gören popüler kültür çalışmaları üzerinde durulacak, ardından dönemin tasavvuf geleneğini ve pratiklerini inceleyen literatürde kadın sûfilere ve şeyhler hakkındaki çalışmalar ile tasavvufi pratiklerin icra edildiği hankahları ele alan çalışmaların bir değerlendirmesi sunulacaktır.

Çalıştayı nihai hedefi, Memlükler döneminde ulemâ, ilim kurumları ve ilmî faaliyetleri odağına alan modern çalışmalarda görülen eğilimlerin ve alandaki ilgili tartışmaların değerlendirilmesi ve yeni problematiklerin belirlenmesi olacaktır.

Düzenleme Kurulu

Büşra Sıdika Kaya
Ertuğrul Ökten
Halil İbrahim Erol

Sekreteryaya

Sümeyye Olgaç

Program Akışı
ve
Bildiri Özetleri

09:45-10.00
Açılış
Oturumu

Abdulkadir Macit, *İlmi Etüdler Derneği Başkanı*

Büşra Sıdıka Kaya, *Memlük Entelektüel Tarihi Çalıştayı Koordinatörü*

Ertuğrul İ. Ökten, *Düzenleme Kurulu Üyesi*

Halil İbrahim Erol, *Düzenleme Kurulu Üyesi*

MEMLÜKLER DÖNEMİ FIKIH ÇALIŞMALARI

Oturum Başkanı: Tuncay Başoğlu

10:00-11:00
I. Oturum

M. Emin Canlı, *“Memlükler Dönemi Üzerine Yapılan Fıkıh Çalışmaları”*

M. Fatih Yalçın, *“Memlükler Dönemi Adli Sisteme Dair Yapılan Çalışmalar”*

Sümeyye Olgaç, *“Memlükler Dönemi Furuk ve Kavaid Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme”*

Oturum Müzakereleri

MEMLÜKLER DÖNEMİ MAKRİZİ VE HADİS ÇALIŞMALARI

Oturum Başkanı: Halit Özkan

11:30 – 12:30
II. Oturum

Tuba İşçimen, *“Modern Dönem Makrizî Çalışmaları”*

Fatma Kübra Akyüz, *“Kâmilîyye ve Şeyhüniyye Dârülhadisleri Hakkında Makrizî Ne Söyler?”*

Nagihan Emiroğlu, *“Hadis Rivayet Geleneğinin Bir Parçası Olarak Memlükler Döneminde Kadın Olmak”*

Oturum Müzakereleri

MEMLÜKLER DÖNEMİ ULEMÂ ÇALIŞMALARI

Oturum Başkanı:Abdurrahman Atçıl

13:00 – 14:00

III. Oturum

M. Enes Midilli, “*Memlûk Ulemâsını Mansıplar Üzerinden Çalışmak: Âlimlerin Mansıplarla İlişkilerine Farklı Yaklaşımlar*”

Büşra S. Kaya, “*Bilgi ve Otorite Arasında ‘Beşik Ulemâsı’ Problemi*”

Gürzat Kami, “*Memlûk-Osmanlı Geçiş Döneminde Suriye ve Mısır’da İlmî Hayat ve Ulemâ: Bir Literatür Değerlendirmesi*”

Oturum Müzakereleri

MEMLÜKLER DÖNEMİ BİLGİ VE SOSYAL PRATİK ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Oturum Başkanı: Fatih Yahya Ayaz

14:30– 15.30

IV. Oturum

Ömer Faruk İlgezdi, “*Memlûkler Dönemi “Popüler Kültür” Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme*”

Habibe Şeyma Akyüz, “*Memlûkler Döneminde “Şeyhâ” Kavramı Ekseninde Kadın Çalışmaları*”

Ümmügülsüm Tokgöz, “*Memlûk Kahire’sinde İslâmî İlimlerin Yüksek Öğretim Mekânı Olarak Hankablar*”

Oturum Müzakereleri

GENEL MÜZAKERE, İMKANLAR, YOLLAR VE PROBLEMLER

16:00 – 17:00

Kapanış

Oturumu

Dr. Büşra S. Kaya, *Oturum Başkanı*

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul İ. Ökten, *Müzakereci*

Doç. Dr. Tuncay Başoğlu, *Müzakereci*

Prof. Dr. Halit Özkan, *Müzakereci*

Doç Dr. Abdurrahman Atçıl, *Müzakereci*

Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz, *Müzakereci*

Modern Dönemde Memlükler Üzerine Oluşan Fıkıh Literatürü

M. Emin Canlı

Özet

Bu çalışma modern dönemde Memlükler üzerine oluşan fıkıh literatürünü değerlendirmeyi hedeflemektedir. Arapça, İngilizce ve Türkçe literatürle sınırlı olan araştırmada, fıkıh eksenli bir mevzua sahip olan çalışmaların yanı sıra fikhî merkeze alması da ele aldığı meseleler itibarıyla ilgili literatüre katkı sağlamış eserler de araştırmanın kapsamı içinde kabul edilmiştir. Mevcut literatüre bakıldığında Memlükler döneminin fıkıh tarihinde nasıl bir yer tuttuğuna yönelik kaleme alınmış çalışmaların sayısının hayli az olduğu görülmektedir. Öte yandan, kaza, hisbe, ifta, tedris, telif vb. meseleler özelinde Memlüklerin hâkim olduğu dönem ve coğrafyayı çeşitli yönlerden inceleyen çalışmalar azımsanmayacak sayıda. Benzer şekilde, Memlükler döneminde yaşamış bazı âlimleri ve eserlerini konu edinerek dönemin fikhî birikim ve tefekkürünü yansıtmayı hedefleyen çalışmalar da mevcuttur. İlk olarak söz konusu literatürün sınırlarını belirlemeye odaklanan bu araştırma, ardından fıkıh ilmi ve tarihi çerçevesinde Memlükler döneminin mevcut akademyada nasıl yansıtıldığını tasvir ve tahlil etmeye çalışmaktadır.

Muhammet Emin Canlı

İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nden mezun oldu (2017). Aynı üniversitenin Temel İslam Bilimleri bölümünde "Memlük Kahiresi Hanefî Çevresi" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı (2020). Halen Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir.

Jørgen S. Nielsen'in Memlükler Dönemi Adli Sistemine Dair Çalışmaları

Mehmet Fatih Yalçın

Özet

Memlükler döneminde önce Kahire'de daha sonra Şam ve çevresinde uygulanmaya başlanan dört mezhepten birer kâdılkudât tayin edilmesi ve özellikle güçlü sultanların önem verdiği en yüksek derecedeki mahkeme olan mezâlime dair kaynaklardaki zengin bilgiler, araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu meselelere dair çalışmalarıyla tanınan isimlerden biri, 1978 yılında Bahrî Memlükler'de Mezalim ile ilgili öncü çalışmasıyla doktorasını tamamlayan Jørgen S. Nielsen'dir. Bu alandaki en önemli çalışması olan bu tezden önce teziyle irtibatlı bulunan "Mazālim and Dār al-ʿAdl under the Early Mamluks" adlı makaleyi kaleme almıştır. Dört mezhepten birer kâdılkudât ataması uygulamasını ele aldığı "Sultan al-Zāhir Baybars and the Appointment of Four Chief Qādīs, 663/1265" ile The Encyclopaedia of Islam'da yer alan "Mazālim" maddesi de Memlükler dönemi adli teşkilatına dair diğer çalışmalarıdır. Makalede öncelikle Nielsen'in mezalim çalışmalarındaki konumu, daha sonra bu alandaki temel tezleri ve yapmış olduğu çalışmaların bu alana katkısı ortaya koymaya çalışılacaktır.

Mehmet Fatih Yalçın

2008 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Tarihi Anabilim dalında "Bahrî Memlüklerde Nâib-i Saltanatlık" isimli teziyle yüksek lisans ve "Bahrî Memlükler'de Dımaşk Kâdılkudâtları" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Bir derya olarak gördüğü Memlükler dönemine dair çalışmalarını sürdürmektedir. Halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslam Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesidir.

Memlûk Dönemi Furûk ve Kavâid Literatürü Üzerine Yapılan Çalışmalar

Sümeyye Olgaç

Özet

İslâm ilim geleneği içinde, ilmî canlılık ve çeşitliliği ile dikkat çeken Memlûk döneminde, bu ilmî zenginlik sayesinde özellikle İslâmî ilimler sahasında pek çok önemli eserin veya eser türünün mümtaz örneklerini görmemiz mümkün olmaktadır. Söz konusu ilmî hareketlilik içinde gördüğümüz eser teliflerinden biri de araştırmamıza konu olan furûk ve kavâid eserleridir. Zaman içinde daha teorik boyuta ulaşan meseleler ile pratik zemin arasındaki irtibatın sağlanması, mezhepsel istikrarın korunmaya çalışılması vb. pek çok hususiyet furûk ve kavâid literatürünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Birbirine şekil olarak benzeyen mesele, kavram ya da kaideler arasındaki farkları konu alan furûk eserleri ile herhangi bir fer'î meseledeki hükmü bu meselenin tamamını veya bir kısmını kapsayacak şekilde tümel önerme haline getiren kavâid eserlerinin önemli diyebileceğimiz hususiyeti; bu tür eserlerin belli bir ilmî müktesabât neticesinde ortaya çıkmaları ve şer'î hükmün temel amacını anlamayı ve temellendirmeyi hedeflemeleridir.

Bu literatürden bahsedildiğinde akla gelen ilk isimlerden Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l Enâm adlı eserin sahibi İzzeddîn b. Abdisselâm ile Furûk adlı eserin sahibi Karâfi gibi şahısların bu dönemde yaşamış olması bir tesadüf değildir. Bu çalışmada konu hakkında yapılan modern çalışmalar tespit edilip değerlendirilmeye çalışılacaktır. Zira bu çalışmaların tespiti sahadaki ihtiyacı, eksiklikleri ve neler yapılması gerektiğini göstereceği için büyük önem arz etmektedir.

Sümeyye Olgaç

2017 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimine, "Furûk ve Kavâid Literatüründe Örf ve Adetle İlgili Hükümler" başlıklı yüksek lisans teziyle devam etmektedir. 2018 yılında atandığı Kuran Kursu öğreticiliği görevini sürdürmektedir.

Mamluk Studies Review’da Makrîzî Çalışmaları

Tuba İşçimen

Özet

Ortaçağ İslâm medeniyetinin önemli âlimlerinden biri olan Takıyyüddin Ahmed el-Makrîzî (ö. 845/1442), tarihçiliğinin yanı sıra hadis, fıkıh, edebiyat gibi alanlarda da eserler telif eden; siyâsî, iktisâdî, ictimai ve kültürel hadiseleri ele alarak yaptığı çalışmalarla Memlûkler dönemine ışık tutan velûd bir ilim adamıdır.

Memlûk tarihinin öne çıkan isimlerinden Makrîzî’nin hayatı ve eserleri gerek ülkemizde gerekse yurtdışında muhtelif araştırmalara konu olmuştur. Günümüzde Memlûkler dönemi üzerine araştırma ve yayınların yoğun bir şekilde yapıldığı Chicago Üniversitesi Memlûk Araştırmaları Merkezi de Makrîzî üzerine özel olarak eğilmektedir. Bu çalışmada Chicago Üniversitesi tarafından yayınlanan Mamluk Studies Review dergisinde Makrîzî hakkında çalışmalar yapmış olan araştırmacılar ve yayınladıkları makaleler ele alınarak bir değerlendirme yapılacak Makrîzî’nin hayatı ve eserleri farklı bir perspektiflerden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tuba İşçimen

Samsun’da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2015 yılında mezun oldu. Aynı yıl Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başladı. “Cenâbî Mustafa’nın Dürr-i Mecnûn’unda İlk Dönem İslâm Tarihi” konulu yüksek lisans tezini tamamladı. Halen Ortaçağ tarihi, tarih yazıcılığı, yazma eser kültürü alanlarında araştırmalarını sürdürmekle birlikte yazma eserler üzerine tenkitli neşir çalışmalarına devam etmektedir.

Kâmilîyye ve Şeyhûniye Dârülhadisleri Hakkında Makrizî Ne Söyler?

Fatıma Kübra Akyüz

Özet

Memlûklük döneminde gelişen eğitim sistemi, medreselerin yaygın hale gelmesi ile daha düzenli, programlı ve sistematik bir hale kavuşmuştur. Memlûk topraklarında eğitimin medrese, dârülhadis, hankah ve ribât gibi farklı eğitim kurumlarında icra edildiği görülmektedir. Bu çalışmada Makrizî'nin Hitat ismiyle meşhur olan eserinde geçmekte olan Kâmilîyye ve Şeyhûniye Dârülhadisleri'ni konu alan modern çalışmalar tespit edilmeye çalışılacaktır. Modern araştırmalarda Kâmilîyye ve Şeyhûniyye Dârülhadisleri'nin ele alınışları, meseleye yaklaşımları, farklılıkları ve problemleri ele alınarak değerlendirilecektir. Memlûklük döneminde hadis ilmi ile ilgili çalışmaların yaygınlaştığı görülmektedir. Hadis ilminin okutulduğu pek çok farklı kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan birisi de hadis ilminde ilerlemek isteyen öğrenciler için kurulan ihtisas medreseleri mahiyetindeki dârülhadislerdir. Memlûklük dönemi dârülhadislerin müfredatları hadis derslerinin ağırlıkta olduğu bir programdır. Bu araştırmada ele alınılacak olan Kâmilîyye Dârülhadisleri'nin İslam tarihinde kurulan ikinci hadis ihtisas merkezi olması önem arz etmektedir. Bununla birlikte Kâmilîyye Dârülhadisleri'nde hadis derslerine kıyasla az da olsa fıkıh derslerinin okutulduğu görülmektedir. Çalışmada ele alınılacak ikinci dârülhadis olan Şeyhûniye Dârülhadisi, Şeyhûniye Camii'nin yer almaktadır. Şeyhûniye Medresesi yahut Hankahı olarak da isimlendirilmektedir. Şeyhûniye Dârülhadisleri'nin müfredatı Kâmilîyye Dârülhadisine göre daha çeşitli olup farklı ilimlerin de okutulduğu bir yapı arz etmektedir. Burada dört mezhebe göre fıkıh, kıraat-ı seba ve hadis derslerinin okutulduğu görülmektedir. Bu çalışma Memlûklük dönemi öne çıkan Kâmilîyye ve Şeyhûniyye Dârülhadisleri üzerine modern dönem birikimini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Dârülhadislerle ilgili bu çalışmanın bir yandan Makrizî alanındaki çalışmalara diğer yandan da gelecek araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Fatıma Kübra Akyüz

İstanbul'da doğdu. 2017 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. "Üsküdar Mahkeme Kayıtları Işığında XVIII. yüzyıl İstanbul'unda Çingeneler" başlıklı teziyle 2020'de Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. Halen Memlûk entelektüel tarihi atölyesi kapsamında ulemâ, medrese ve Memlûklük dönemi sosyal hayatı üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Hadis Rivayet Geleneğinin Bir Parçası Olarak Memlûkler Döneminde Kadın Olmak

Nagihan Emiroğlu

Özet

Siyasi ve askeri başarılar açısından oldukça dikkat çekici bir devlet olan Memlûkler, İslâm kültür ve ilim tarihi açısından da son derece aktif ve verimli bir dönemin yaşanmasına vesile olmuştur. Gerek toplumun genel bakış açısının gerekse devlet politikasının ilmî gelişmelere uygun bir zemin oluşturduğu bu dönemde, her ilim dalı gibi hadis ilmi de kendisine güçlü bir etki alanı bulmuştur. Hadis ilminin usul, ricâl, şerh, hadis rivayeti gibi hemen hemen her dalında eserlerin telif edildiği ve hadis meclislerinin kurulduğu Memlûkler döneminde, özellikle ulemâ aileleri içerisinde yetişen ve bu özellikleri sayesinde küçük yaştan itibaren eğitim alma imkânı bulan kadınlar da, hadis ilmi için gösterdikleri gayret ve çabalarla isimlerinden söz ettirmişlerdir. Kadınlar, herhangi bir medrese ya da dârühadiste öğretim imkânı bulamamalarına rağmen toplum içinde çeşitli konumlarda hadis okutarak ya da hadis icazeti vererek hadis rivayet geleneğinin devamlılığının sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde yaşayan pek çok önemli muhaddisin hocaları arasında, hatırı sayılır miktarda kadın muhaddisin yer alması, kadınların hadis rivayet sisteminin bir parçası olarak üstlendikleri sorumlulukları ortaya koyar niteliktedir. Hadis rivayet sisteminin bir takım usul ve uygulamaları sebebiyle bazı batılı araştırmacılar hadis ilmini, Memlûkler döneminde kadınların en kolay yoldan meşhur olmasına imkân sağlayan bir ilim dalı olarak görmüşlerdir. Bu tebliğ hadis ilminin genel yapısı, dinamikleri ve usulü çerçevesinde bu gibi iddiaların nedenleri, doğruluğu ve geçerliliği üzerinde duracak ve genel olarak bu dönemde kadın ve hadis rivayetinin modern dönemde ne gibi çalışmalara konu olduğunu ve hangi açılardan ele alındığını tespit etmeye çalışacaktır.

Nagihan Emiroğlu

2010 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2013 yılında “İbnu’s-Salah’ın Sahih Hadis ile İlgili Görüşlerine Yöneltilen Tenkitler” başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. 2019 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis alanında “Türk (Bahri) Memlûkler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. asırlar)” başlıklı doktora tezini tamamladı. Halen Memlûkler dönemi hadis ilmi faaliyetleri alanında çalışmalarına devam etmekte ve Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Hadis alanında Dr Öğretim Üyeliği görevini sürdürmektedir.

Memlûk Ulemâsını Mansıplar Üzerinden Çalışmak: Âlimlerin Mansıplarla İlişkilerine Farklı Yaklaşımlar

Muhammet Enes Midilli

Özet

Memlûkler döneminde Mısır-Şam bölgesinde inşa edilen çok sayıda ilim kurumu, âlimlerin ilmî çalışma usullerinde büyük bir değişikliğe yol açmamakla birlikte sundukları mansıplar yoluyla onların hayatının sürekli ve önemli birer parçası haline geldiler. Açılan pek çok yeni medrese veya vakıfla desteklenen her yeni ilim kurumu yeni mansıplar, yani âlimlere sunulan yeni kadrolar anlamına gelmekteydi. Bu dönemde ilmî mansıpların yanında kâdılkudâtlık, kadı nâipliği, dârüladl müftülüğü, beytülmâl vekilliği, sır kâtipliği, muhtesiplik ve şahitlik gibi ilmî-bürokratik mansıpları da âlimler üstlenmeye devam etti. Dönemin tarih ve tabakât eserleri, âlimlerin bu kadrolara tayin süreçlerini anlatan kayıtlarla doludur. Dolayısıyla mansıplar, Memlûk ulemâsının tarihi üzerine yapılan modern çalışmalarda üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuş, âlimlerin mansıplarla ilişkileri farklı perspektiflerden ele alınmıştır. İlimin meslek haline gelişi, mansıplar üzerine rekabet, bu rekabetin âlimlerin sosyal ilişkilerine ve telif ettikleri eserlere etkisi, âlimlerin ilişki ağları ve bu ilişkilerin mansıp edinme süreçlerine etkisi, icâzetin formelliği ve mansıba tayinle irtibatı, âlimlerin sosyal ve mesleki hareketliliği gibi konular bu literatürün öne çıkan meselelerini oluşturur. Bu tebliğde Memlûkler döneminde âlimlerin mansıplarla ilişkisine eğilen modern çalışmalar tespit edilmeye çalışılacak, kronolojik bir çerçevede içerisinde bu çalışmalarda ele alınan konular ve yaklaşım farklılıkları değerlendirilecektir.

Muhammet Enes Midilli

2014 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans öğrenimini 2017 yılında "Erken Memlûk Döneminde Bir İlmî Müessesesi: İbn Tolun Camii (1296-1382)" başlıklı teziyle tamamladı. Aynı enstitüde 2017 yılında başladığı doktora eğitimine devam etmektedir. 2019 yılında atandığı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görevini sürdürmektedir.

Bilgi ve Otorite Arasında Memlûkler Dönemi “Beşik Uleması” Problemi: Kâriülhidâye ve İbn Hacer Örneği

Büşra Sıdika Kaya

Özet

Memlûkler döneminde siyasî elitin askerî, ekonomik ve siyasî otoriteyi tekelinde tutmasına karşın kültürel iktidar alanı ulemâ sınıfının elindeydi. Siyasî elitin iktidarını devralmadığı ulemâ sınıfı ise hiçbir zaman kendi içine kapalı bir grup olmadı. Toplumun farklı tabakalarından pek çok kimse ortaya koydukları kişisel emek ve gayretleri ölçüsünde ulemâ sınıfı arasında yer almayı başardı. Kadılar ve müderrisler ulemâ sınıfından olduğu gibi evladünnas, tüccar yahut kadınlar arasından ulemâ olanlar vardı. Ancak bu durum Memlûk topraklarında inşa edilen eğitim kurumlarında yoğun bir rekabet ortamının ortaya çıkmasına neden oldu. Memlûkler dönemi daha ziyade eğitilmiş elit tarafından kaleme alınan döneme dair tarih ve tabakat eserleri Memlûk ulemâsının toplumsal yapıda tesis ettikleri otorite ve mücadele alanını gözler önüne sermektedir. Belli kurumlara yapılan atamalarda dönemin Şâfiî kadılıkudatı yahut kurumun nâzırı etkin olmakla birlikte ulemânın uygun görmediği isimlerin atanması durumunda meselenin sultana kadar taşındığı pek çok örnek tabakat eserlerinde yer aldı. Memlûk topraklarında ulemâ, bilginin intikali noktasında kendi otoritesinin sürekliliğini ve konumunu muhafaza etmek amacıyla çeşitli tedbirler edindi. Ele alınan dönemde belli bir ilmî pozisyona sahip olan âlimin mansıbını kendisinden sonra çocuğuna devretmesi alışılmış bir uygulama olarak kabul edilmekteydi. Ancak çocuk şayet küçük yahut ehil değilse bu ilmî pozisyon çeşitli naibler tarafından sürdürülürdü. “Beşik ulemâsı” olarak tabir edilen bu uygulama kendi içinde pek çok problemi barındırmaktadır. Bu çalışma, mansıplarını oğullarına devreden iki isim üzerine odaklanacaktır. Konuya dair modern araştırmaların ortaya koyduğu tespitlerin değerlendirilmesi çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Büşra Sıdika Kaya

İstanbul’da doğdu. 2003 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. “İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları” başlıklı teziyle 2007’de Sakarya Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisansını tamamladı. İstanbul Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’nda “Sehâvî’nin ed-Dav’ü'l-lâmi”i Bağlamında XV. Asır Kahire’sinde Bilgi ve Toplum” başlıklı teziyle 2017 yılında doktorasını tamamladı. Halen Memlûk entelektüel tarihi, ulema, medrese, bilginin aktarımı konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

Memlûk-Osmanlı Geçiş Döneminde Suriye ve Mısır'da İlmî Hayat ve Ulemâ: Bir Literatür Değerlendirmesi

Gürzat Kami

Özet

Modern tarih yazımında Memlûk ve Osmanlı tarihçileri uzun süre güçlü bir diyalog kuramadılar. Memlûk tarihçilerinin çalışmaları için çoğu kere 1516-17 bitiş noktası iken, Osmanlı tarihçileri Arap topraklarının bu tarihten sonraki durumu ile ilgilendiler. Son yıllarda iki grup tarihçinin daha zengin bir diyaloga girdiği ve Memlûk-Osmanlı geçiş sürecini de takip etmeye gayret ettikleri görülmektedir. Bu yazının amacı bu diyalogu güçlendirecek araştırmalara yol göstermektir. Memlûk-Osmanlı geçiş dönemi literatürü Arap topraklarında (kabaca Suriye, Mısır ve Hicaz bölgelerinde) 1516-17 tarihinde Memlûk hâkimiyetinin son bulup Osmanlı hâkimiyetinin kurulması süreci ve sonrasında siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, ilmî, idarî, askerî vb. alanlarda gerçekleşen tarihsel süreklilik ve kopuşları konu edinmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar genellikle Osmanlıların söz konusu coğrafyada iki buçuk asır hüküm sürmüş Memlûk idaresinin yerini almasının etkilediği ve yarattığı her türlü mikro ve makro tarihsel dönüşümü emperyal bir bağlam içerisinde açıklamak gayretindedir.

Bu çalışmada Mısır ve Suriye ulemâsının Memlûklerin son dönemindeki durumu ve Osmanlıların gelmesi ile nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorularına bir yönüyle ışık tutan çalışmalar değerlendirilecektir. Bu temel problematik, ulemânın 1516-17 tarihlerinden önceki durumunu da bilmeyi gerektirdiğinden Memlûklerin son dönemini ele alıp 1516-17 sonrası ile ilgilenmeyen bazı çalışmalara da değinildiği belirtilmelidir. Bu çalışma adli idare ve teşkilat, ulemânın malî kaynakları ve pozisyonları, rekabet ve himâye, bilgi üretimi ve aktarımı gibi temalar etrafında sınırlandırılmıştır. Bu noktada çalışma Türkçe ve İngilizce literatür üzerine odaklanmakla birlikte öne çıkan Arapça eserler üzerinden de bir literatür değerlendirmesi sunmayı hedeflemektedir.

Gürzat Kami

2012 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. 2015 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümünde "Understanding a Sixteenth-Century Ottoman Scholar-Bureaucrat: Ali b. Bali and His Biographical Dictionary" isimli teziyle yüksek lisans derecesi aldı. Halen Marmara Üniversitesi Tarih bölümünde doktora çalışmalarını yürütmektedir. Memlûk-Osmanlı geçiş döneminde Suriye ulemâsı, erken modern dönem Osmanlı ulemâsı ve ilmî hayat vb. konularla ilgilenmektedir.

Memlükler Döneminde “Popüler Kültür” Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme

Ömer Faruk İlgezdi

Özet

Memlük idaresindeki Mısır ve Suriye bölgelerinin tarihi söz konusu olduğunda popüler kültür kavramının kullanımı hususunda genel bir uzlaşma olsa da bu tanımlamaya yönelik yaklaşımlar oldukça farklılık gösterir. “Popüler” tabirinin elit olmayan halk tabakasının kültürü için mi yoksa toplumsal statü ayırt etmeksizin yaygınlık kazanan pratikler ve düşünme biçimleri için mi kullanılacağı başlı başına bir tartışma konusudur. Jonathan P. Berkey’in 2005 yılındaki değerlendirmesinde “Memlükler döneminde popüler kültür diye bir şeyden bahsedebilir miyiz?” sorusunun da işaret ettiği üzere konumuz, dönemin kaynaklarına bambaşka bir açıdan bakmayı gerektiren sorunlar doğurur.

1960’lı yıllarda ortaya konulan ve günümüze kadar devam eden sosyal tarih çalışmaları, Memlük idaresindeki toplumsal yapıya dair bildiklerimizi detaylandırmaları bakımından kültür tarihinin daha karmaşık ve kapsamlı bir hal almasına zemin hazırlamıştır. Bu temele ilaveten Avrupa tarihçiliğindeki tartışmalardan da beslenerek 1990’lı yıllarda filizlenen popüler kültür çalışmaları; alanın sosyal, iktisadi ve entelektüel boyutlarını meczeden bir hal almıştır. Tasavvuf, popüler inançlar, festivaller, gündelik hayat, ve cinsiyet rolleri gibi meseleler popüler kültür çalışmalarının yaygın konularıdır.

Bu bildiri; Memlük çalışmalarının “popüler kültür” kavramına yönelik yaklaşımlarını, literatürdeki başlıca örnekleri ve kaynak kullanım biçimlerini tanıtmanın ardından “popüler kültür”ün dönemin entelektüel üretimindeki yansımalarını merkeze alan çalışmaların geçmişine, bugününe ve geleceğine odaklanacaktır.

Ömer Faruk İlgezdi

2017 yılında Boğaziçi Üniversitesi tarih bölümünden mezun oldu. 2020 yılında Sabancı Üniversitesi tarih bölümü yüksek lisans programını “Imagining Rüm in Mamluk Cairo: ‘Abd al-Bāsīt al-Malaṭī and the Ottoman Domains” adlı teziyle tamamladı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi tarih bölümünün doktora programında eğitimini sürdürmektedir.

Memlûkler Döneminde “Şeyha” Kavramı Ekseninde Kadın Çalışmaları

Habibe Şeyma Akyüz

Özet

Ortaçağ İslâm dünyasında Memlûkler, ilmî ve kültürel canlılıkları ile ön plana çıkmaktadır. Memlûk topraklarında medreseler, hankahlar ve ribâtlar eğitim faaliyetlerinin yapıldığı başlıca kurumlar arasında yer almaktaydı. Bu eğitim kurumları resmî olarak devlete bağlı olmayıp zengin vakıflar tarafından idare edilirdi. Öğrencilerin ve hocaların yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayan vakıflar zikri geçen eğitim kurumlarında eğitimin farklı şekillerde tedrisini temin ederlerdi. Memlûkler döneminde çok sayıda ve farklı yapılarda eğitim kurumu inşa edilmekle birlikte eğitim sisteminin temelini hoca-talebe ilişkisi oluşturmaktaydı. Kadınlar ise bu ilmî hayatın içerisinde önemli bir rol oynamaktaydı. Memlûk kadınları cami, hankah, ribat ve evlerdeki özel dersler halkalarına katılmakta ve sadece kadınların kalabildiği ribâtlarda kadın hocalardan ders alabilmekteydi. Memlûkler döneminde özellikle ulemâ aileleri kızlarının eğitimlerine çok önem verir, küçük yaşlardaki kızlarını ilim meclislerine götürerek dönemin ileri gelen ulemâsından icâzet almalarını sağlardı. İleriki yaşlarında ilmî çalışmalarını sürdüren bu kadınların çeşitli meclislerde, hankah, ribât yahut kendi evlerinde kurdukları ders halkalarında verdikleri hadis, fıkıh ve akaid derslerinin belli bir şöhrete sahipti. Dönemin kadınlarının bilginin aktarımında en görünür olduğu alanın hadis alanı olduğunu söylemek mümkündür. Küçük yaşlarda hadis meclislerine katılan kız çocukları yaşı ileri muhaddislerden hadis icâzeti alarak sonraki senelerde hadisleri rivayet edecek alî isnada sahip aranan kişiler haline geldiler. İbn Hacer, Sehâvî, ve Süyutî gibi dönemin meşhur isimlerinin çeşitli kadın hocalarına yer verdikleri meşyaha kayıtları da dönemin hadis âlimleri arasında yer alan entelektüel kadınlara ışık tutmaktadır. Bu çalışma Memlûkler döneminde “şeyhâ” kavramı ekseninde kadın âlimleri konu alan modern çalışmaları ele alacak, bu çalışmaların konuya yaklaşımları, farklılıkları ve problemleri üzerine bir değerlendirme sunacaktır.

Habibe Şeyma Akyüz

İstanbul’da doğdu. 2020 yılında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. “Osmanlı’da Bir Ulema Ailesi: Debbağzâdele” üzerine bitirme tezi kaleme aldı. Halen Memlûk entelektüel tarihi atölyesinde Memlûkler dönemi ulemâ aileleri, medreseler, ilim kurumları üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.

Memlûk Kahire'sinde İslâmî İlimlerin Yüksek Öğretim Mekânı Olarak Hankahlar

Ümmügülsüm Tokgöz

Özet

Memlûk dönemi entelektüel canlılığın yüksek seviyede yaşandığı bir dönem iken Kahire bu canlılığın merkezi olarak şöhret bulan bir şehirdir. Söz konusu dönemde Kahire'de İslâmî bilginin intikaline yardımcı olmak amacını taşıyan başta medreseler olmak üzere hankah, zâviye, ribât gibi birçok kurum tesis edilmiştir. Birbirinden farklı metotlarla ve farklı alanlarda eğitim veren bu kurumlar arasındaki fark Memlûk döneminde zamanla ortadan kalkmaya başlamıştı. Nitekim daha çok tasavvufî eğitimin verildiği hankahlarda zaman içinde medrese seviyesinde eğitim vermeye başlandı. Medreseler için de benzer bir dönüşüm söz konusuydu. Dolayısıyla bir eğitim merkezi diğer eğitim kurumuna benzer eğitim vermeye başlamış ve böylece çok fonksiyonlu yapılar meydana gelerek bir medrese içinde bir hankah ya da bir hankah içinde bir medrese şeklinde mimariyi de etkileyen eğitim merkezleri inşa edilmiştir.

Bu çalışmada Memlûklerin ilk dönem eğitim merkezlerinden biri olan Saidü's-Süeda ve 1355 yılında inşa edilen Şeyhûniyye Hankah'ı ve modern dönemde bu hankahlar üzerine yapılan çalışmalar ele alınacaktır. Çok fonksiyonlu yapılara örnek niteliğinde olan her iki eğitim merkezi modern dönemde Memlûk eğitim kurumları üzerine yapılan araştırmalarda kendisine sıkça yer bulmuştur. Bu sebeple her iki eğitim merkezini ele alan modern araştırmalarda ortaya konan bilgileri karşılaştırmalı olarak sunmak amacıyla yapılan bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Ümmügülsüm Tokgöz

İstanbul'da doğdu. 2017 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tasavvuf Bilim Dalında "İsmail Rusûhî Ankaravî'nin Câmîu'l-âyât'ı: Metin- İnceleme (vr. 96b-179b)" başlıklı tezini 2020 yılında tamamladı. Halen Memlûk ulema, medrese, hankah ve ribâtları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

geleneğin birikiminden
yeni bir düşüncenin inşasına